

УДК 330.341.1:32(477)

Людмила М. Ганущак-Єфіменко
Київський національний університет технологій та дизайну
Ільхама Г.к Гаджиєва

Бакінський державний університет

ІМПЕРАТИВИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

В статті науково обґрунтовано та запропоновано теоретико-методичні засади управління інноваційним розвитком підприємництва в Україні, проведено критичний аналіз стратегічних ініціатив і моделей розвитку України в умовах структурно-інноваційних перетворень, виділено трансформаційні етапи розвитку України, визначено їх характеристики та вирішальну роль інноваційного підприємництва як основу економічного розвитку в цьому процесі.

Ключові слова: підприємництво, інноваційний розвиток, механізм управління інноваційним розвитком підприємництва, національна інноваційна система, конкурентні переваги

Людмила М. Ганущак-Єфіменко
Киевский национальный университет технологий и дизайна
Ильхама Г.к Гаджиева

Бакинский государственный университет

ІМПЕРАТИВИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

В статье научно обоснована и предложена концепция и методологические принципы управления инновационным развитием предпринимательства в Украине, проведен критический анализ стратегических инициатив и моделей развития Украины в условиях структурно-инновационных преобразований, выделены трансформационные этапы развития Украины, выделены их характеристики и определяющая роль инновационного предпринимательства как основы экономического развития в этом процессе.

Ключевые слова: предпринимательство, инновационное развитие, механизм управления инновационным развитием предпринимательства, национальная инновационная система, конкурентные преимущества.

Liudmyla M. Hanushchak-Yefimenko
Kyiv National University of Technology and Design
Ilhama G.k Hajiyeva
Baku State University

IMPERATIVES OF INNOVATIVE DEVELOPMENT BUSINESS IN UKRAINE

A concept and methodological principles of innovative business development in Ukraine have been grounded and proposed for further implementation, a critical analysis of strategic initiatives and models of Ukraine in the context of innovation and structural change is conducted, transformational stages in Ukraine's development and their characteristics are identified, revealing the decisive role of innovative entrepreneurship in particular as the basis and engine of economic progress in the above process.

Keywords: entrepreneurship, innovative development, mechanism of innovative business development, national innovation system, territorial and sectoral clusters, competitive advantage, innovation active enterprises.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вибір шляху інноваційного розвитку та формування державної інноваційної політики для уряду будь-якої держави починається з визначення імперативів як основоположних, базових елементів державної політики, з яких починається її формування і якими визначаються її магістральні напрями.

Як свідчить досвід технологічно розвинутих країн, глибоко продуманий механізм обґрунтування та визначення пріоритетів на державному рівні і надійний моніторинг їх реалізації стають обов'язковою умовою ефективності інноваційної політики.

Аналіз останніх публікацій із означеної проблеми Проблеми функціонування підприємництва здавна були об'єктом досліджень науковців багатьох країн світу: Р. Гільфердінга, П. Друкера, Р. Кантільона, А. Маршала, Ж.-Б. Сея, А. Сміта, Й. Шумпетера та ін. За часи незалежності України питанням ведення підприємницької діяльності приділяли увагу такі вітчизняні вчені: В. Боронос, Л. Буряк, В. Воротіна, С. Дрига, В. Збарський, О. Квасовський, Д. Книш, О. Ковалюк, М. Крупка.

Серед іноземних економістів слід відзначити насамперед тих, хто у своїх наукових працях акцентують увагу на проблемах теорії і практики управління інноваціями у виробничій діяльності: Р. Бургельмана, П. Друкера, С.Дж. Клайна, Т. Куна, Ф. Кодама, Р. Росвелла, Б. Санто, К. Фрімена, Й. Шумпетера тощо.

Невирішені частини дослідження. Як свідчить світовий досвід, формування інноваційної системи неможливе без активної участі держави. Варто враховувати, що роль держави у становленні інноваційної економіки значно більше, ніж при регулюванні звичайної економічної політики. Саме тому необхідно передбачати розробку стратегії переходу до інноваційної моделі розвитку на основі використання методів наукового планування на всіх рівнях управління і підвищення рівня інноваційної культури.

Мета дослідження є дослідження теоретико-методичних засад формування системи управління інноваційним розвитком підприємництва в Україні.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. У інституціональному забезпеченні інноваційних процесів, насамперед, виділяється створення державних організацій та підрозділів, що виконують науково-дослідні розробки і здійснюють нововведення у галузях державного сектора економіки (оборона, охорона здоров'я, тощо). Держава також сприяє поширенню в економіці організаційних структур, найбільш ефективних з погляду продукування та впровадження інновацій (як великих корпорацій, так і малого бізнесу);

– регулювання соціальної та екологічної направленостей інновацій. З одного боку, держава має надавати особливу підтримку нововведенням, що забезпечують соціальну стабільність і підтримку екологічної рівноваги, а з іншого боку – лише на державному рівні можливо запобігти негативним впливам, пов'язаним з науково-технічним прогресом, та нейтралізувати їх наслідки.

Пріоритет інновацій над традиційним виробництвом передбачає визнання за наукою провідної ролі у системі продуктивних сил. Тільки використовуючи на практиці результати наукових досліджень, можна забезпечити конкурентоспроможність продукції та самих підприємств.

Свобода наукової та науково-технічної творчості у контексті інноваційної діяльності забезпечується відповідними законодавчими актами та Конституцією держави [2].

Інтеграція наукової, науково-технічної діяльності та освіти зміцнює взаємозв'язки між системою освіти та науково-виробничими системами, що дає змогу прискорити впровадження інновацій у виробництво, а наукову діяльність орієнтувати на вирішення виробничих проблем.

Принцип підтримки конкуренції у сфері науки, техніки та інноваційної діяльності означає поєднання стимулювання з функціонуванням інноваційних структур в умовах конкурентного середовища.

В Україні держава здійснює регулювання інноваційної діяльності через реалізацію відповідної інноваційної політики, яка включає сукупність законодавчих та нормативних актів і заходів, що мають забезпечити створення сприятливого інноваційного клімату у державі [3].

Інноваційна політика є складовою соціально-економічної політики. Вона повинна об'єднувати загальними завданнями науку, техніку, виробництво, споживання, фінансову систему, освіту і має орієнтуватись на використання інтелектуальних ресурсів, розвиток високотехнологічних виробництв та загальні пріоритети економічного розвитку.

Є три головні об'єктивні джерела формування пріоритетів:

1) Зростаюча обмеженість виробничих ресурсів і виникнення на цій основі проблем поточної і передбачуваної незбалансованості народного господарства. Чим більше обмежений будь-який вид ресурсу, тим більшою мірою науково-технічна діяльність повинна бути сконцентрована на економії і заміщенні даного ресурсу.

2) Створення і впровадження новітніх технологій, організаційно-технічних заходів, які дозволять забезпечити вирішення питання обмеженості ресурсів та досягнення кращих результатів розвитку за мінімальний проміжок часу.

3) Усунення або зменшення ступеня впливу соціальних обмежень, пов'язаних із здоров'ям, умовами праці і побуту людини, необхідність підтримки екологічної рівноваги.

Серед пріоритетів, що мають велике значення для інноваційного розвитку економіки, можна виділити:

1) науково-технічні пріоритети вищого порядку. Основним критерієм їх відбору є відповідність конкретним цілям розвитку суспільства у ближчій і більш віддаленій перспективі.

2) окремі інноваційні проекти, пов'язані з вирішенням завдань короткотермінового характеру, але мають велику актуальність для галузі, суб'єктів господарювання.

Крім державних пріоритетів, формуються також аналогічні їм напрямки регіональні.

Серед пріоритетів сьогодні виділяються: ресурсозберігаючі технології, нові матеріали та джерела енергії; підвищення конкурентоздатності продукції машинобудування і радіоелектроніки, розширення експорту і заняття нових ніш світового ринку; імпортозаміщуючі виробництва; інформатика, телекомунікації і зв'язок; енергетика і транспорт; переробка і зберігання сільськогосподарської продукції; охорона навколишнього середовища.

Основним механізмом реалізації пріоритетних напрямів мають бути загальнодержавні та галузеві наукові і науково-технологічні програми.

У нашій країні є високий науково-технічний потенціал визнаних у світі наукових шкіл та унікальних технологій розроблення нових матеріалів, біотехнології, радіоелектроніки, фізики низьких температур, ядерної фізики, електрозварювання, технологій у галузі інформатики, телекомунікацій та зв'язку тощо. Для збереження та примноження цього потенціалу в Україні прийнято низку національних комплексних програм.

Для України поки що характерні відсутність радикальних (базових) інновацій, незначна кількість інноваційної продукції принципової новизни, низька інноваційна активність підприємств. Наприклад, нові технічні рішення на рівні винаходу були використані у процесі створення лише 9% загальної кількості зразків нової техніки.

Практична реалізація стратегічного курсу на інноваційний розвиток України повинна ґрунтуватися на органічному поєднанні цілеспрямованого впливу держави на розвиток

економіки з ринковими механізмами її функціонування. Держава має бути організатором та учасником активних інноваційних перетворень в економіці України на основі використання методів наукового планування на всіх рівнях управління, підвищення рівня інноваційної культури.

Функції державних органів по регулюванню інновацій наступні [3]:

- акумулювання коштів на наукові дослідження та інновації;
- координація інноваційної діяльності завдяки кооперації та взаємодії різноманітних інститутів у здійсненні інновацій, формування єдиного технологічного простору, що забезпечує сумісність нововведень;
- стимулювання інновацій через заохочення конкуренції, різноманітні субсидії та пільги учасникам інноваційних процесів, часткове або повне державне страхування інноваційних ризиків;
- створення правової бази для інноваційних процесів завдяки реально діючим механізмам її дотримання;
- кадрове забезпечення інновацій, яке включає також постійну самоосвіту протягом всього активного життя;
- формування науково-інноваційної інфраструктури завдяки створенню державних організацій та підрозділів, що виконують науково-дослідні розробки, здійснюють нововведення у галузях державного сектора економіки, сприяння організаціям, які впроваджують інновації;
- регулювання соціальної та екологічної направленостей інновацій.

Виходячи з наведеного вище, автором сформовано прогнозні оцінки інноваційного розвитку України, які базуються на основі використанні індикаторів Європейського інноваційного табло. Зміни значень комплексу індикаторів, що визначають бажану або можливу динаміку процесу інноваційного розвитку, узгоджені з основними показниками, запропонованими в проекті Стратегічного розвитку економіки України у період до 2020 року, зокрема з тими, що визначають темпи зростання ВВП. Автором за основу обрано необхідний рівень впливу інноваційного фактору в економічному зростанні, що передбачено проектом Стратегії розвитку економіки України у період до 2020 року, а також можливості посилення цього впливу за рахунок максимального використання прихованого потенціалу національної інноваційної системи [5].

Розрахунковий період – 2013-2020 рр. – визначено як період формування фундаментальних основ сталого розвитку, активізації реформ з подальшим закріпленням стабільно стійких темпів розвитку. Відповідно до розраховано варіанти змін основних макроіндикаторів економіки України, зокрема, приріст валового внутрішнього продукту (табл. 1).

Таблиця 1

Сценарні варіанти приросту ВВП у період до 2020 р.(%), передбачені проектом Стратегії розвитку економіки України у період до 2020 р., розраховано на основі [5]

Приріст ВВП, %	2009-2012 рр. (у середньому за період)		2013-2020 рр. (у середньому за період)	
	за інерційним сценарієм	за інвестиційно-активним	за інерційним сценарієм	за інвестиційно-активним
	1,5	4,0	5,2	6,5

Прогнозні оцінки інноваційного розвитку України за індикаторами Європейського інноваційного табло (табл. 2) засвідчують, що за умов проведення цілеспрямованої інноваційної політики, приведення у відповідність до неї підприємницької діяльності, здійснення реальних кроків у напрямку реалізації необхідних структурних змін в економіці

та технологічної модернізації виробництва, прогностні показники ВВП, наведені в табл. 1, навіть прийняті у більш оптимістичному, сценарії, можуть бути перевершені.

Таблиця 2

Прогностні (до 2020 р.) значення індикаторів Європейського інноваційного табло для України (значення для країн ЄС прийнято за 100%), розраховані за оптимістичним сценарієм – «Україна – лідер в групі країн «помірні інноватори», розраховано на основі [5]

	Індикатори	2013	2020 (прогноз)
1.	«Вхідні» індикатори - рушійні сили інновацій		
1.1	Особи з вищою освітою в галузі технічних та природничих наук серед населення віком 20-29 років (кількість на 1000 мешканців відповідного віку)	126	100-105%
1.2	Особи, що мають закінчену вищу освіту, серед населення у віком 25-64 роки (кількість на 100 мешканців відповідного віку)	78	95-100%
1.3	Ступінь використання населенням широкосмугового Інтернету (кількість ліній широкосмугового Інтернету на 100 мешканців)	15	65-70
1.4	Особи, що беруть участь у програмах підвищення кваліфікації (навчання), для населення віком 25-64 років (кількість на 100 мешканців відповідного віку)	-	40-45
1.5	Рівень освіти юнацтва (питома вага осіб 20-24 років, які мають, як мінімум, повну середню спеціальну освіту, серед населення відповідного віку)	86	95-100%
2.	«Вхідні» індикатори – створення нових знань		
2.1	Витрати некомерційного сектора на НДДКР (% ВВП)	40%	60-70%
2.2	Витрати комерційного сектора на НДДКР (% ВВП)	36%	50-60%
2.3	Витрати на НДДКР у високотехнологічному та середньо-високотехнологічному секторах промисловості (% загальних витрат на НДДКР у промисловості)	87%	95-105%
2.4	Підприємства, що отримують кошти на інноваційну діяльність з некомерційних джерел (% від загальної кількості як інноваційних, так і неінноваційних підприємств)	44%	60-65%
3.	«Вхідні» індикатори – інновації та підприємництво		
3.1	Малі та середні компанії, що займаються інноваціями для власних потреб (% від загальної кількості МСК)	-	70-80%
3.2	Малі та середні компанії, що беруть участь у спільних інноваційних проектах у промисловості (% від загальної кількості МСК)	-	60-70%
3.3	Витрати на інноваційну діяльність (% у загальному товарообороті)	23%	40-50%
3.4	Венчурний капітал, призначений на фінансування ранніх стадій роботи компаній (% ВВП)	-	30-40%
3.5	Витрати на інформаційні та комунікаційні технології (% ВВП)	106 %	110-120%
3.6	Малі та середні компанії, що використовують організаційні інновації (% від загальної кількості МСК)	45%	60-70%
4.	«Вихідні» індикатори – застосування		
4.1	Особи, зайняті у високотехнологічних сегментах сектору послуг (% від загальної чисельності робочої сили)	64%	80-85%
4.2	Експорт високотехнологічної продукції (% від загального експорту)	7%	40-45%
4.3	Продаж нової продукції на ринку (% від загального товарообороту)	54%	60-70%
4.4	Продаж нової для фірми промислової продукції, але не нової на ринку (% від загального товарообороту)	-	60-70%
4.5	Особи, зайняті у високотехнологічному та середньо- високотехнологічному секторах промисловості (% від загальної чисельності робочої сили)	78%	80-90%
5.	«Вихідні» індикатори – інтелектуальна власність		
5.1	Патенти ЄС на 1 млн. населення	0	15-20%
5.2	Патенти США на 1 млн. населення	0	15-20%
5.3	Патенти «тріадних груп» на 1 млн. населення	-	15-20%
5.4	Нові торгові марки ЄС на 1 млн. населення	0	15-20%
5.5	Нові промислові дизайни ЄС на 1 млн. населення	0	15-20%

Варіант сценарію «Україна – лідер в групі країн «помірні інноватори» є найбільш вірогідним на період до 2020 року. Його реалізація дозволить Україні досягти інтегральних показників інноваційного розвитку, які в теперішній час характерні для Норвегії, Чехії, Італії, Іспанії та інших країн. Помірне зростання ВВП у цьому періоді обумовлене складністю і певною інерційністю процесу переходу економіки країни на інноваційно-інвестиційну модель розвитку [4].

З врахуванням реалізації запропонованих напрямів удосконалення управління інноваційним розвитком підприємництва в Україні та можливостей нарощування інноваційного потенціалу і його безпосереднього впливу на економічний розвиток, автором доведено, що позиції України в нарощуванні фінансового забезпечення інноваційної діяльності як державним сектором, так і недержавним, матимуть тенденцію до покращення. При цьому збільшення фінансування НДДКР та інновацій недержавним сектором може бути досягнуте за рахунок створення відповідних умов, які сприятимуть вкладанню коштів в інноваційні процеси та виробництво нової продукції. Виходячи з досвіду країн, які розвиваються швидкими темпами, можна очікувати, що рівень витрат недержавного сектору на інновації та НДДКР у ВВП можна подвоїти за 12 років, а частку витрат держави на НДДКР у ВВП збільшити у 1,5-1,7 разів за той самий період.

Що стосується показників інноваційної діяльності малих підприємств та діяльності венчурних фондів, виходячи із загальнонизьких їх значень на теперішній час, можна очікувати зростання у разі в наступні 8-10 років, але для цього необхідні відповідні інституційні зміни стимулювання інноваційної активності (у першу чергу фіскального характеру).

За узагальненими оцінками, за умов реалізації запропонованих напрямів можливо вийти на досить високі узагальнені показники інноваційного розвитку (табл. 3).

Таблиця 3

Україна у співставленні з ЄС-27: узагальнені прогностичні оцінки у разі реалізації запропонованих напрямів удосконалення управління інноваційним розвитком підприємництва розраховано на основі [5]

Узагальнений індикатор	Україна / ЄС27 (%)
Можливості у сфері інформаційних технологій	80-85%
Можливості у сфері досліджень і розробок	85-90%
Можливості структури промисловості	70-75%
Патенти, торгові марки, промислові зразки	20-30%

Необхідно зауважити, що динаміка багатьох показників залежатиме переважно від темпів структурних змін в українській економіці, зміцнення позицій секторів із високим рівнем переробки продукції та збільшення їх питомої ваги у загальному випуску продукції, суттєвого покращення системи державного управління інноваційним розвитком країни.

За сприятливого розвитку подій це не дозволить досягнути рівня країн-лідерів з ЄС, але сприятиме підвищенню загального рівня інноваційної активності та досягненню Україною середнього для ЄС рівня інноваційної діяльності за значенням інноваційного індексу.

За умов проведення «інерційної» інноваційної політики не слід очікувати поліпшення позицій України відносно інших європейських країн. Скоріше навпаки, Україна почне втрачати навіть ті відносно невеликі переваги, що ще зберігаються. Як наслідок, країна може опинитися наприкінці списку країн, що оцінюються за допомогою інструментів ЄІТ. Проте вже в найближчі роки Україна має суттєво підвищити потенціал віддачі від тих переваг, які існують у вітчизняній інноваційній сфері, а також значно підняти релевантність всіх

складових національної інноваційної системи відповідно до завдань економічного і соціального розвитку країни в умовах глобалізації і ринкових вимог.

Для досягнення загального успіху мають бути також відрегульовані рамкові умови розгортання масштабної інноваційної діяльності підприємницького сектора, зокрема, стосовно забезпечення оптимального балансу ринкових і регуляторних важелів впливу держави на інноваційний розвиток, вдосконалення структури економіки за інноваційною моделлю, приведення показника економічної нерівності населення до середньоевропейського стандарту, відновлення довіри громадян до держави, влади і бізнесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень Виходячи з цього, автором визначено узагальнені стратегічні імперативи ефективного управління інноваційним розвитком підприємництва в Україні:

- адаптація інноваційної системи України до умов глобалізації та підвищення її конкурентоспроможності;
- переорієнтація системи продукування інновацій на ринковий попит і споживача;
- створення привабливих умов для творців інновацій, стимулювання інноваційної активності підприємництва;
- системний підхід в управлінні інноваційним розвитком, інформатизація суспільства.

References

1. Kouvni P. Venchurnyy biznes kak katalizator rosta : [Tekst] / Patrik Kouvni, Dzheffri Elton, Baydzhu Shakh, Bredli Uaytkhed // Vesnik McKinsey. — 2002. — № 2.
2. Zharinova A. N. Innovatsii yak vyznachalna skladova vidtvoriuvalnoho protsesu / A. N. Zharinova // Kibernetichni zasady innovatsiinoho rozvytku : kol. nauk. monohr. / za nauk. red. d.e.n., prof. O. Iu. Chubukovoi, d.t.n., prof. V. Ia. Rubana. — K. : Foliant, 2010. — S. 23-30.
3. Fedulova L. Perspektyvy innovatsiino-tekhnolohichnoho rozvytku promyslovosti Ukrainy: [Tekst] / L. Fedulova // Ekonomika Ukrainy. — 2008. — № 7. — S. 24–36.
4. Fedulova L. I. Sotsiohumanitarnyi aspekt innovatsiino-tekhnolohichnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy : [Tekst] / L. I. Fedulova, S. V. Zakharin, M. S. Danko, I. A. Shovkun, V. K. Khaustov. — K., 2007. — 472 s.
5. Firstov S. Ramkovi prohramy yevrosoiuzu v konteksti stvorennia yedynoho naukovooho Yevropeiskoho prostoru : [Elektronnyi resurs] / S. Firstov, D. Levina, T. Patrakh, L. Chernyshev. — Rezhym dostupu : http://www.librar.org.ua/sections_load.php?s=general_scientific_knowledge&id=44.

Література

1. Коувни П. Венчурный бизнес как катализатор роста : [Текст] / Патрик Коувни, Джеффри Элтон, Байджу Шах, Бредли Уайтхед // Весник McKinsey. — 2002. — № 2.
2. Жарінова А. Г. Інновації як визначальна складова відтворювального процесу / А. Г. Жарінова // Кібернетичні засади інноваційного розвитку : кол. наук. моногр. / за наук. ред. д.е.н., проф. О. Ю. Чубукової, д.т.н., проф. В. Я. Рубана. — К. : Фоліант, 2010. — С. 23-30.
3. Федулова Л. Перспективи інноваційно-технологічного розвитку промисловості України: [Текст] / Л. Федулова // Економіка України. — 2008. — № 7. — С. 24–36.
4. Федулова Л. І. Соціогуманітарний аспект інноваційно-технологічного розвитку економіки України : [Текст] / Л. І. Федулова, С. В. Захарін, М. С. Данько, І. А. Шовкун, В. К. Хаустов. — К., 2007. — 472 с.
5. Фірстов С. Рамкові програми Євросоюзу в контексті створення єдиного наукового Європейського простору : [Електронний ресурс] / С. Фірстов, Д. Левіна, Т. Патрах, Л. Чернишев. — Режим доступу : http://www.librar.org.ua/sections_load.php?s=general_scientific_knowledge&id=44.

6. Tsikhan T. V. Innovatsiina infrastruktura: dosvid stvorennia biznes-inkubatoriv : [Elektronnyi resurs] / T. V. Tsykhan. — Rezhym dostupu : <http://patent.km.ua/ukr/articles/i404>.
7. Shkarlet S. M. Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: innovatsiinyi aspekt : [Tekst] / S. M. Shkarlet. — K. : Knyzhkove vydavnytstvo Natsionalnoho aviatsiinoho un-tu, 2007. — 436 s.
8. Clusters of innovation. Regional Foundations of U.S. Competitiveness : [Text]. Professor Michael E. Porter, Harvard University. Monitor Group, ontheFrontier, Council of Competitiveness. — Washington, 2005. — 132 p.

6. Ціхан Т. В. Інноваційна інфраструктура: досвід створення бізнес-інкубаторів : [Електронний ресурс] / Т. В. Ціхан. — Режим доступу : <http://patent.km.ua/ukr/articles/i404>.
7. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : [Текст] / С. М. Шкарлет. — К. : Книжкове видавництво Національного авіаційного ун-ту, 2007. — 436 с.
8. Clusters of innovation. Regional Foundations of U.S. Competitiveness : [Text]. Professor Michael E. Porter, Harvard University. Monitor Group, ontheFrontier, Council of Competitiveness. — Washington, 2005. — 132 p.